

Ο ΤΡΟΧΟΣ ΤΗΣ ΤΥΧΗΣ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΛΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Τὰ ποικίλα λογοτεχνικά αποσπάσματα πού ἀκολουθοῦν ἀποτελοῦν δείγματα μιᾶς τάσεως τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ ἀναζητεῖ τὴν αἰτία τῆς εὐμεταβλητότητας τῆς ζωῆς. Πολλὲς ἀπαντήσεις δόθηκαν στὴν ἀναζήτηση αὐτή, σχετικὲς πάντα μὲ τὰ φιλοσοφικά ρεύματα καὶ συστήματα πού ἐπικρατοῦσαν σὲ κάθε ἐποχή. Ἡ ἰδέα τοῦ τροχοῦ¹ ἐντάσσεται σὲ μία μοιρολατρικὴ προσέγγιση τοῦ ζήτηματος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀπότομες ἐναλλαγές πού παρατηροῦνται στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ πού ὁδηγοῦν αἰφνίδια σὲ ἀντιδιαμετρικὲς καταστάσεις χαρᾶς ἢ δυστυχίας ἀνάγονται στὴν Τύχη. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἔχοντας τὴν προσοχὴ τοὺς στραμμένη στὴ φύση καὶ παρατηρῶντας τὴν ἀέναη ἀνακύκληση τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ καταστάσεων, θεώρησαν ὅτι καὶ τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἀκολουθοῦν κυκλικὴ πορεία, μὲ ἀποτέλεσμα στὴ ζωὴ οἱ θετικὲς καὶ οἱ ἀρνητικὲς καταστάσεις νὰ ἐναλλάσσονται μεταξὺ τοὺς. Παρατηροῦσαν πὼς οἱ ἄνθρωποι δὲνμποροῦσαν νὰ μετέχουν μόνον στὴν εὐτυχία ἢ τὴ δυστυχία, ἀλλὰ πὼς ἡ πορεία κάθε ἀνθρώπου χαρακτηρίζεται ἀπὸ βιωματικὲς καταστάσεις ἀντιθετικῆς, μεταβαλλόμενης, ἀσταθεῆς. Ἡ ἄποψη αὐτὴ τονίζεται στοὺς τραγικοὺς κύκλους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, τῶν Ἀτρειδῶν ἢ τῶν Λαβδακιδῶν. Ἡ ἀνοδικὴ πορεία, τὸ ὕψιστο σημεῖο τῆς δύναμης καὶ τῆς δόξας, ἡ ἐξύψωση τοῦ ἀνθρώπου προκαλοῦν τὴν «ὑβριν», τὴν ὁποία διαδέχεται ἡ «τίσις» καὶ ἡ καταβαράθρωση. Σὲ ὅλες αὐτὲς τίς φάσεις οἱ ἀρχαῖοι ἐβλεπαν τὸν ἄνθρωπο ὡς ἓνα ἄθυρμα τῆς τύχης, ἀνίκανο νὰ κατευθύνει ὅπως θὰ ἤθελε τὴ ζωὴ του. Ἐτσι δὲν δίστασαν νὰ τὴν θεοποιήσουν, προσπαθῶντας νὰ ἐπιτύχουν τὴν εὐνοιά της, ἐνῶ ἡ σκληρὴ

1. Μιὰ πρώτη προσέγγιση στοῦ θέματος τοῦ τροχοῦ τῆς ζωῆς στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία ἔγινε ἀπὸ τὸν Ξανθοῦδιδου στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ τόμου Ἑρωτόκριτος, Ἐκδόσεις κριτικῆς ὑπὸ Στεφάνου Α. Ξανθοῦδιδου, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Στύλ. Μ. Ἀλεξίου, Ἐν Ἑρακλείῳ Κρήτης 1915, σσ. CXII, CXVII, 378-380, ἐνῶ σχετικὴ μελέτη ἔκανε ἡ Μαρία Μαντουβάλου, «Περὶ τῶν πρώτων στίχων τοῦ Ἑρωτόκριτου», *Παρνασσός*, τόμ. 7 (1965), σσ. 533-541.

(«κραταιή», «όλοή», «κακή») Μοίρα, ως είμαρμένη, προσωποποιήθηκε με τριπλή μορφή (Κλωθώ, Λάχεσις, Άτροπος).

Με τόν Χριστιανισμό ό άνθρωπος πίστεψε στη δύναμη του ένός Θεού. Οί παλαιές λατρείες και τά παγανιστικά έθιμα έξοβελίσθηκαν, ώστόσο μερικές άρχαίες άντιλήψεις είχαν ριζωθεί βαθειά μέσα στη συνείδηση των ανθρώπων και δέν μπορούσαν νά αποβληθούν από τη λαϊκή θυμοσοφία. Έξάλλου, δέν ήταν συμβατή ή έννοια του πανάγαθου Θεού με τίς δυσκολίες και τίς άντιξοότητες τής ζωής. Έτσι διατηρήθηκε στη λαϊκή συνείδηση ή τύχη με τόν τροχό της, που τόν βρίσκουμε όχι μόνον σέ λογοτεχνικά έργα, αλλά και σέ λαϊκές παροιμιώδεις έκφράσεις. Τό γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι ή λαϊκή συνείδηση αποδέχτηκε άνά τους αιώνες τό παραστατικό σύμβολο του τροχού, γιά νά έκφράσει τήν άδυναμία του ανθρώπου νά δαμάσει τη μοίρα του και νά κατευθύνει όπως θέλει τη ζωή του. Οί άρχαίοι έλεγαν: «Τροχός τά άνθρώπινα» (App. Prov. 4,100, Greg. Cyr. L. 3,16, Apost. 17,33), ένώ στην έποχή μας είναι πολú διαδεδομένη ή έκφραση: «Ρόδα είναι και γυρίζει». Άλλά και στην Ίταλία, στην περιοχή τής Μπολώνια, λέγεται ή έκφραση: «Al mand l'è una róda: chi va só e chi va zón»², ένώ στην Ίσπανία ύπάρχει ή έκφραση: «La rueda de la fortuna, nunca es una»³.

Στην παρούσα μελέτη εξετάζεται -σέ μιá πρώτη άπόπειρα- ή χρήση του μοτίβου αυτού⁴ από άρχαίους Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς, από τους Πα-

2. Renzo Tosi, *Dizionario delle sentenze latine e greche*, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano 101994, σ. 364.

3. Gonzalo Correias, *Vocabulario de refranes y frases proverbiales (1627)*, Edición de Louis Combet, Castalia, Madrid 2000. Ειδικά στά ισπανικά γράμματα χρησιμοποιήθηκε τό ίδιο μοτίβο έκτενώς. Άρκεϊ νά θυμίσουμε δύο χωρία από τό άριστούργημα του Miguel de Cervantes (1547-1616): «Duro este engaño algunos días, hasta que al cabo de pocos meses volvió Fortuna su rueda, y salió a plaza la maldad con tanto artificio hasta allí cubierta» (Miguel de Cervantes, *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, Libro I, Cap. XXXIV) και «Pensar que en esta vida las cosas della han de durar siempre en un estado, es pensar en lo escusado. Antes parece que ella anda todo en redondo, digo, a la redonda: la primavera sigue al verano, el verano al estío, el estío al otoño, y el otoño al invierno, y el invierno a la primavera, y así torna a andarse el tiempo con esta rueda continua» (Miguel de Cervantes, *Secunda Parte del Ingenioso Caballero Don Quijote de la Mancha*, Libro II, Cap. LIII). Άλλά νορίτερα και ό Juan de Mena (1411-1456) χρησιμοποίησε ως λογοτεχνικό σύμβολο όχι έναν άλλα τρεις τροχούς τής τύχης: «LVI: DE LAS TRES RUEDAS QUE VIDO EN A CASA DE A FORTUNA / Bolviendo los ojos a do me mandava, / vi más adentro muy grandes tres ruedas: / las dos eran firmes, inmotas e quedas, mas la de en medio boltar non cesava; / e vi que debaxo de todas estava / caída por tierra giente infinita, / que avia en la fruenta cad qual escrita / en nombre e la sueta por donde pasava» (Juan de Mena, *El laberinto de Fortuna o Las Trescientas*, LVI).

4. Ένδιαφέρουσες είναι οί άπεικονίσεις του τροχού τής τύχης, όπως παριστάνεται σέ

τέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ Βυζαντινοὺς λογίους καὶ ποιητὲς τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀπὸ ἐκπροσώπους τῆς μεσαιωνικῆς καὶ ἀναγεννησιακῆς δυτικῆς λογοτεχνίας. Στὴ συνέχεια θὰ ἀκολουθήσουμε τοὺς σημαντικότερους σταθμοὺς τῆς ἐμφάνισης αὐτοῦ τοῦ λογοτεχνικοῦ συμβόλου, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Κατὰ τὴν κλασικὴ λοιοπὴν ἐποχῇ, ὅπως προαναφέρθηκε, ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη πὼς ἡ τύχη ἦταν ἰδιαίτερα εὐμετάβλητη καὶ ἀσταθὴς καὶ πὼς ἡ εὐτυχία καὶ ἡ δυστυχία ἐναλλάσσονταν στὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου μὲ μία κυκλικὴ περιοδικότητα. Ἦδη ὁ Ψευδοφωκυλίδης ἀναφέρει: «Κοινὰ πάθη πάντων· ὁ βίος τροχός· ἄστατος ὄλβος» (Φωκυλίδου, *Γινῶμαι*, 27), ἐνῶ σὲ ἀπόσπασμα τραγωδίας τοῦ Σοφοκλῆ (497/6-406 π.Χ.) τονίζεται: «Ἄλλ' οὐμὸς αἰὲ πότμος ἐν πυκνῷ θεοῦ / τροχῷ κυκλεῖται καὶ μεταλλάσσει φύσιν» (*Μενέλαος*, I, 1-2). Ὁ Ἡρόδοτος (480 ca-420 π.Χ.) χρησιμοποιοῖ ὡς σύμβολο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ὄχι τὸν τροχό, ἀλλὰ τὸν κύκλο: «ἐκεῖνο πρῶτον μάθε ὡς κύκλος τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἐξ αἰὲ τοὺς αὐτοὺς εὐτυχεῖν» (*Ἱστοριῶν*, Α', 207, 2). Τὸ ἴδιο σύμβολο ἐπιλέγει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (384-322 π.Χ.) γιὰ νὰ τονίσει τὴν κυκλικὴ πορεία τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων: «φασὶν γὰρ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ τῶν ἄλλων τῶν κινήσιν ἔχόντων φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθοράν. Τοῦτο δέ, ὅτι ταῦτα πάντα τῷ χρόνῳ κρίνεται, καὶ λαμβάνει τελευτὴν καὶ ἀρχὴν ὥσπερ ἂν εἰ κατὰ τινα περίοδον. Καὶ γὰρ ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι δοκεῖ κύκλος τις· τοῦτο δὲ πάλιν δοκεῖ, διότι τοιαύτης ἐστὶ φορᾶς μέτρον καὶ μετρεῖται αὐτὸς ὑπὸ τοιαύτης. Ὡστε τὸ λέγειν εἶναι τὰ γιγνόμενα τῶν πραγμάτων κύκλον τὸ λέγειν ἐστὶν τοῦ χρόνου εἶναι τινα κύκλον» (*Φυσικῆς ἀκροάσεως*, Δ', 14, 223b, 24-32). Ὁ σταγειρίτης φιλόσοφος, καθὼς γίνεται φανερό ἀπὸ τὸ παραπάνω χωρίο, τονίζει τὴν κυκλικὴ ἐκτύλιξη τοῦ χρόνου, σὲ σχέση μὲ τὴν ἀντίληψη καὶ τὴ μέτρησή

ἀρχάνες μεσαιωνικῶν τὰρ τῆς Μεγάλης Μυστικῆς Κλείδας. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐμπνεύστηκε καὶ ὁ Ἰταλὸς πεζογράφος Italo Calvino (1923-1985), ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῖ γόνιμα τὸ μοτίβο τοῦ τροχοῦ, μὲ ἀφορμὴ τὴ συγκεκριμένη ἀρχάνα: «Poi veniva *La Ruota della Fortuna*, giusto al punto in cui ci aspettavamo una descrizione più particolareggiata del mondo della Luna, che ci lasciasse sbizzarrire nelle vecchie fantasie d'un mondo all'incontrario, dove l'asino è re, l'uomo è quadrupede, i fanciulli governano gli anziani, le sonnambule reggono il timore, i cittadini vorticano come scoiattoli nel mulinello della gabbia, e quanti altri paradossi l'immaginazione può scomporre e ricomporre» (Italo Calvino, *Il castello dei destini incrociati*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, σ. 38). Ὡστόσο, ὑπάρχουν καὶ εἰκαστικὲς ἀναπαραστάσεις ἐνὸς παραπλήσιου θέματος, τοῦ τροχοῦ τῆς ζωῆς, ὅπου τονίζεται ἡ ἡλικιακὴ ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴ γέννηση ὡς τὸν θάνατό του. Πρόκειται γιὰ τοιχογραφίες ἢ φορητὲς εἰκόνες ποὺ σώζονται σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὸν τροχὸ ποὺ βρίσκεται στὸ καθολικὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῶν Γουρνιῶν τῆς Σίφνου (1Η' αἰ.), τὸν τροχὸ τῆς Σαρίτσανης (1Η' αἰ.), τὸν τροχὸ τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου καὶ τὸν τροχὸ στὸ Ἀπόζαρι τῆς Καστοριάς. Ὁ κύκλος τῆς ζωῆς συμβολίζεται μὲ τροχὸ («τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως») καὶ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Ἰάκωβο στὴν *Καθολικὴ Ἐπιστολή* του (3,6).

του ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Ἀλλοῦ πάλι γράφει: «Ὡςπερ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐκάστου τῶν ἄστρον φορᾷ κύκλος τίς ἐστι, τί κωλύει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν φθαρτῶν τοιαύτην εἶναι, ὥστε πάλιν ταῦτα γίνεσθαι καὶ φθεῖρεσθαι, καθάπερ καὶ φασὶ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα;» (*Προβλήματα*, 17, 3).

Οἱ Λατίνοι συγγραφεῖς ἐπισημαίνουν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀστάθεια τῆς τύχης καὶ τὸν εὐμετάβλητο χαρακτήρα τῆς ζωῆς. Ὁ Κικέρωνας (106-43 π.Χ.) γράφει: «ne tum quidem fortunae rotam pertimescebat» (*In L. Calpurnium Pisonem oratio*, 10, 22), ἐνῶ ὁ Σενέκας (4 π.Χ.-65 μ.Χ.) ἀνάγει τὶς ἀπότομες μεταπτώσεις τῆς τύχης στὴν Κλωθώ: «miscet haec illis prohibet Clotho / stare fortunam, rotat omne fatum» (*Thyestes*, 618-619). Λίγο ἀργότερα, ὁ Πλούταρχος (45 ca-120 μ.Χ.) ἐπαναφέρει τὸ σύμβολο τοῦ τροχοῦ, ἐπισημαίνοντας τὴν ἐναλλαγὴ τῶν ὀψέων του: «οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ τῆς τύχης ἄστατον καὶ ἀβέβαιον, οὐδ' ὅτι ῥαδίως τὰ ὑψηλὰ γίνεται ταπεινά, καὶ τὰ χαμαλὰ πάλιν ὑψοῦται, ταῖς ὀξυρρόποις μεθιστάμενα τῆς τύχης μεταβολαῖς. Ζητεῖν οὖν ἐν ἀβεβαίοις βεβαίον τι λογιζόμενων ἐστὶ περὶ τῶν πραγμάτων οὐκ ὀρθῶς. Τροχοῦ (γάρ) περιστείχοντος, ἄλλοθ' ἡτέρα / ἄψις ὑπερθε γίγνεται, ἄλλοθ' ἡτέρα» (*Παραμυθητικός πρὸς Ἀπολλώνιον*, 103, F), καὶ ἄλλοῦ σημειώνει: «εἰ μὴ νῆ Δία τοῖς Αἰγυπτίοις τροχοῖς αἰνίττεται τι καὶ διδάσκει παραπλήσιον ἢ μεταβολὴ τοῦ σχήματος, ὥς οὐδενὸς ἐστῶτος τῶν ἀνθρώπων, ἄλλ' ὅπως ἂν στρέφῃ καὶ ἀνελίττῃ τὸν βίον ἡμῶν ὁ θεός, ἀγαπᾷν καὶ δέχεσθαι προσῆχον» (*Βίοι παράλληλοι, Νομᾶς*, 14, 9). Ὁ Μεσομήδης (Β' αἰ. μ.Χ.) συνδέει τὸν τροχὸ τῆς τύχης μετὰ τὴν ἀπόδοση δικαιοσύνης ἀπὸ τῆ θεᾷ Νέμεση: «Υπὸ σὸν τροχὸν ἄστατον, ἀστιβῆ / χαροπὰ μερόπων στρέφεται τύχα, / λήθουσα δὲ πὰρ πόδα βαλίνεις» (*Ὕμνος εἰς τὴν Νέμεσιν*, 7-9).

Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (327/8-390), ἀκολουθώντας τὸ ἀριστοτελικὸ διδάγμα, συναρμόζει τὸ κύλισμα τοῦ χρόνου μετὰ τὴν κυκλικὴ πορεία τῆς ἀνθρώπινης τύχης: «ἀλλὰ κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων, ἄλλοτε ἄλλας ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας πολλάκις, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὥρας, φέρων μεταβολάς» (*Λόγοι*, XIV. ΙΘ'. 53). Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνας κύκλος ποῦ μᾶς περιβάλλει καὶ περιστρέφεται γύρω μας, φέρνοντας μπροστὰ μας κάθε στιγμὴ διαφορετικὲς-ἀντιδιαμετρικὲς ὀψεις τῆς: «Κύκλος αἰδίνητος, ὁμοῖα πάντα κυλίνδων / ἐστῶς, τροχάων, λυόμενος, πάγιος» (*Ἐπη*, I. II. ΙΣΤ'. 25-26). Ὡστόσο, χρησιμοποεῖ καὶ τὸ σύμβολο τοῦ τροχοῦ: «Τροχός τις ἐστὶν ἀστάτως πεπηγμένος / ὁ μικρὸς οὗτος καὶ πολύτροπος βίος. / Ἄνω κινεῖται, καὶ περισπᾶται κάτω / οὐχ ἴσταται γάρ, κἂν δοκῇ πεπηγέναι. / Φεύγων κρατεῖται, καὶ μένων ἀποτρέχει. / Σκιρτᾷ δὲ πολλά, καὶ τὸ φεύγειν οὐκ ἔχει. / Ἐλκει, καθέλκει τῇ κινήσει τὴν στάσιν. / Ὡς οὐδὲν εἶναι τὸν βίον διαγράφων, / ἢ καπνόν, ἢ ὄνειρον, ἢ ἄνθος χλόης» (*Ἐπη*, I. II. ΙΘ'. 1-9). Τὸ ἴδιο σύμβολο τὸ βρίσκουμε καὶ στὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο (398-404): «Καὶ καθάπερ τὸν τροχὸν συνεχῶς στρεφόμενον οὐκ ἐστὶν ὁρᾶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ

τῆς ἀντυχος μέρους· τῇ γὰρ πυκνότητι τῆς δίνης διαπαντὸς τὰ ἄνω κάτω γίνεται, καὶ τοῦναντίον πάλιν· οὕτω καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἡμετέρων φορὰ συνεχῶς στρεφόμενη, τὰ ἄνω κάτω ποιεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ ἐπὶ τῆς δυναστείας καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὐδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔστηκεν ἔδρας, ἀλλὰ τὰ τῶν ποταμῶν μιμεῖται ῥεύματα μηδαμοῦ ποτε ἰστάμενα» (*In Genesim Sermo*, IX, 8'). Καὶ ἄλλου πάλι γράφει: «Καθάπερ γὰρ τὸν τροχὸν οὐδέποτε ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀντυχος μένοντα μέρους ἀλλὰ διηνεκῶς στρεφόμενον καὶ ἄνω καὶ κάτω περιηγόμενον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁξύρροπος γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἡ μεταβολὴ καὶ ταχεῖα ἡ μετὰπτωσις καὶ οὐδὲν βέβαιον οὐδὲ ἀκίνητον ἔχουσα, ἀλλὰ πάντα εὐπερίτρεπτα καὶ πολλὰ ἔχοντα τὴν πρὸς τὸ ἐναντίον ῥοπήν» (*Huit Catéchèses Baptismales inédites*, Λόγος Η', 13, 3-10).

Μὲ τέτοια πλούσια προῖστορία, τὸ σύμβολο τοῦ τροχοῦ τῆς τύχης ἐμφανίζεται ἰδιαίτερα διαδεδομένο στὴ μεσαιωνικὴ μας λογοτεχνία. Ὁ Μανασσῆς (1115 ca-1173 ca), στὸ ἔργο τοῦ *Σύνοψις Χρονική*, σημειώνει: «τί τοῦτο τὸ παλίντροπον, ἄστατε τροχὲ βίου;» (4377). Ἐπίσης τὸ συναντᾶμε ἤδη στὸ ἔπος τοῦ *Βασίλειου Διγενῆ Ἀκρίτα* (ΙΑ' αἰ.), ὅπου ὁ θάνατος συμπίπτει χρονικὰ μὲ τὸ σταμάτημα τοῦ τροχοῦ τῆς ζωῆς: «καὶ ὅσα κάμει δὲν μπορεῖ τὸν θάνατον νὰ φύγῃ, / διατὶ ὁ τροχὸς ἐσχόλασεν καὶ τὸ σκοινὶ ἐσώθη, / ὁ θάνατος τὸν ἔγραψεν στὸν ἄδην νὰ τὸν πάρῃ» (στ. 4390-4392). Διδακτικὸ χαρακτήρα ἔχουν, στὸν *Σπανέα* (ΙΒ' αἰ.), τὰ λόγια ποὺ ἀπευθύνει ὁ πατέρας πρὸς τὸν γιό του, ὑπεθυμίζοντάς του ὅτι ὁ πλοῦτος ἀλλάζει συνεχῶς χέρια: «Υἱέ μου, ἂν ἔχῃς χρήματα καὶ πλούσιος ἂν εἶσαι, / βλέπε πτωχὸν καὶ πένητα μὴ τὸν περιφρονήσῃς, / ὅτι ὁ χρόνος ὡς τροχὸς γουργὸς ὑπογυρίζει, / φέρνει τὸν πλούσιον εἰς πενίαν καὶ τὸν πτωχὸν εἰς πλοῦτον» (στ. 578-581). Ἡ κυκλικὴ κίνηση τῆς τύχης, τοῦ χρόνου καὶ τῆς ζωῆς τονίζεται καὶ στὴν *Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος* (ΙΓ' αἰ.): «Ὡς γοῦν ἔφερεν ὁ χρόνος, / ὁ ἀσύστατος ὁ βίος / καὶ τὸ κύκλισμα τῆς τύχης, / τὸ ἀσύστατον τοῦ χρόνου / ἦλθεν κοῦρσος εἰς τὸν τόπον / οὗ εὗρίσκετο ὁ γέρον» (στ. 53-58). Ἀνάλογη θέαση τῶν πραγμάτων συναντᾶμε καὶ στὸν *Ἀλφάβητο κατασκευτικό*: «Βλέπει τὸν κόσμον, ἀνθρώπε, τροχὸς ἐν καὶ γυρίζει / τοὺς μὲν ἀνάγει σήμερον, τοὺς δ' ἄλλους κατεβάξει, / καὶ τοὺς ἀνάγει σήμερον, πάλε κλωθογυρίζει. / Ἄστατος ἐνι, πίστευσον, ἐπὶ πολλοὺς γυρίζει: / καὶ ἔχ' ἐλπίδα εἰς θεὸν καὶ νὰ σὲ βοηθήσῃ. / Γίνεσαι μέγας, ἀνθρώπε, βλέπεις τοὺς ἄνω κάτω / τοὺς ἔβλεπες ἀπάνω σου, τώρα τοὺς βλέπεις κάτω. / Θὲς τὸν σκοπὸν σου, πρόσεξε, τοὺς εἶδες ἄνω κάτω, πῶς τοὺς γυρίζει ὁ τροχὸς τοὺς κάτω πάλιν ἄνω. / Φέρνει τὸν πλούσιον εἰς πτωχεῖαν καὶ τὸν πτωχὸν εἰς πλοῦτον» (στ. 6-15). Παραπλήσιοι εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθοι στίχοι τοῦ *Περὶ Ξενιτείας ποιήματος* (ΙΔ' αἰ.): «ὁ κόσμος γὰρ ὁ δολερὸς, ὁ δόλιος μετὰ δόλου / πολλὰ γὰρ μὲ ἐμάρανε, μὲ τὴν ἐπιβουλίαν / θωρῶ τον τὸν παμπόνηρον, τροχὸς ἐν' καὶ γυρίζει / τοὺς μὲν ἀνάγει σήμερον,

τοὺς δὲ ἄλλους κατεβάζει. / Καὶ τοὺς ἀνάγει σήμερον, πάλε κλωθογυρίζει» (στ. 424-428).

Ἀλλὰ καὶ στὰ ἱπποτικά μυθιστορήματα ἐπανερχονται τὰ ἴδια μοτίβα. Συγκεκριμένα, στὸν *Καλλίμαχο καὶ Χρυσορρόη* (ΙΓ' αἰ.) διαβάζουμε γιὰ τὸν τροχὸ τῆς τύχης: «Ἐπεὶ τὸ μοιρογράφημα καὶ τὸν τροχὸν τῆς τύχης / οὐδεὶς ἀπέφυγεν ποτέ, κἂν καὶ πολλὰ μοχθήσῃ, / ἴδου καὶ σὲ τὸ τρόχωμαν τῆς τύχης περιφέρει / καὶ κατεβάζει πρὸς αὐτὰς τὰς τοῦ θανάτου πύλας» (στ. 250-253), ἐνῶ στὸν *Λίβιστρο καὶ Ροδάμνη* (ΙΔ' αἰ.) ἐμφανίζεται ὡς τροχὸς τοῦ χρόνου: «βλέπεις τὸν χρόνον ἐκλωσεν ἀπάρτι τὸ τροχίλιν» (στ. 3692), καὶ «μετεκυλήθην κατ' ἐμοῦ τοῦ χρόνου ὁ τροχὸς του» (στ. 3804).

Οἱ μεταπτώσεις τῆς τύχης δὲν ἀφήνουν ἀνεπηρέαστη τὴ δύναμη καὶ τὴ δόξα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας, ὅπως ἐπισημαίνεται σὲ στιχοιργήματα τῶν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰ. Ἔτσι, στὴ *Διήγησιν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα* ἀναφέρεται: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Δαρεῖος. Ὁ τροχὸς τοῦ χρόνου μὲ ὕψωσεν» (σ. 156), ἐνῶ στὸν *Βίῳ Ἀλεξάνδρου*, πάλι ὁ Πέρσης βασιλιὰς φέρεται νὰ λείει πρὸς τὸν Μακεδόνα ἡγεμόνα: «ἡ τύχη γὰρ ὑπ' οὐδενὸς ἔστηκεν, ἀλλὰ τάχος / καταβιβάζει βασιλεῖς μεγιστοτάτους κάτω, / καὺτοὺς οὖς προβιβάζει δὲ τάχιστα καταβάλλει» (στ. 3896-3898). Ἀλλὰ καὶ σὲ τρεῖς ἀπὸ τὶς τέσσερις διασκευὲς τῆς [*Βελισαριάδας*] ([χ] = *Διήγησις ὠραιότητι τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς τοῦ λεγομένου Βελισαρίου*, [λ] = *Ἐμμανουὴλ Γεωργηλᾶ Λιμενίτη, Ἱστορικὴ Ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου*, [ρ] = *Ἡ ριμάδα τοῦ Βελισαρίου*) γίνεται συχνὰ χρῆσις τοῦ συγκεκριμένου μοτίβου: «Οὐκ οἶδας, Βελισάριε, ὅτι ὁ τροχὸς γυρίζει, / πότε μὲν ἄνω φέρεται, πότε δὲ κάτω ὑπάγει, / πότε δὲ ἐκ τῆς καταφθορᾶς γυρίζει καὶ εἰς τὸ πλάγι. / Τώρα ὁ τροχὸς ἐγύρισεν καὶ φέρνει εἰς τὸ νοῦ μου: / θέλω ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ ποίσης ὀρισμὸν μου» ([ρ], στ. 234-238), «Ἐγνων σε, κόσμε, ἔγνων σε, τροχὲ ἀσύστατε βίου, / καὶ τὰ πικρὰ χολόκοκκα τὰ δίδεις καθ' ἡμέραν» ([λ], στ. 492-493), «κακὸν, πικρὸν τὸ ἄστατον τοῦ κόσμου τὸ τροχίλι!» ([λ], στ. 573). Ἐπίσης ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν οἱ δύο παρακάτω ὁμάδες παρὰλληλων χωρίων. Α': «ἀφῆτε με, τὸν ἄτυχον καὶ τὸν ἀπωλεσμένον, / ἐμέναν τὸν ἐψήλωσεν ὁ χρόνος καὶ ἐτίμησέν με / καὶ πάλιν μ' ἐχαμήλωσεν ὁ φθόνος τῶν Ρωμαίων» ([χ], στ. 403-405), «Ἀφῆτε με, τὸν ἀλαδὸν καὶ τὸν ἀπελπισμένον, / ἐμένα τὸν ἐψήλωσεν ὁ τροχὸς καὶ ὁ χρόνος / καὶ πάλιν τὸν ἐγκρέμισεν ἡ ἔρις καὶ ὁ φθόνος» ([λ], στ. 533-535), «Ἐμένα τὸν ἐψήλωσεν ὁ χρόνος τιμημένον, / καὶ τώρα μ' ἐκατέστησεν ὁ φθόνος τυφλωμένον, / ἐμένα τὸν ἀνέβασεν ἡ μέρα καὶ ἡ τύχη, / περιπατῶ χωρὶς τὸ φῶς καὶ κρούγω εἰς τὰ τεῖχη» ([ρ], στ. 709-712), καὶ Β': «δότε τῷ Βελισαρίῳ ὀβολὸν, / ὃν ὁ χρόνος ὕψωσεν καὶ ὁ φθόνος ἐτυφλῶσεν» ([χ], στ. 535-536), «δότε τὸν πάντες ὀβολὸν καὶ διακονήσετέ τον, / τὸν δν ἡ τύχη ἐκάθισεν εἰς θρόνον ἐπηρμένον / καὶ ὁ φθόνος τὸν ἐκρέμισεν κι ἔχει τὸ φῶς χαμημένον» ([λ],

στ. 696-698), «τοῦτον ἡ τύχης ὑψωσεν εἰς θρόνον ἐπηρμένον / καὶ ὁ φθόνος τὸν ἐποίησεν τυφλόν, ἀπωλεσμένον» ([ρ], στ. 909-910).

Πολλὲς εἶναι καὶ οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς ποὺ περιέχονται στὸν *Λόγον Παρηγορητικὸν περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας* (ΙΣΤ' αἰ.). Ὁ πολυπαθὴς ἄνθρωπος, ἀναζητῶντας τὸ κάστρο τῆς Δυστυχίας καὶ ἐκεῖνο τῆς Εὐτυχίας, συναντᾷ στὸν δρόμο μία «δουλεύτρα» τῆς Δυστυχίας, ἡ ὁποία «ἄσχημη ἦν τὸ πρόσωπον, μαύρη πολλὰ τὴν ὄψιν / τροχὸν εἶχεν τὸ χέριν της, κ' εἰς τὸν τροχὸν ἐκείνον / ἀνθρώπων εἶχεν πρόσωπα διάφορα ἱστορισμένα» (στ. 231-233). Αὐτὴ ἀφοῦ συνδιαλέγεται μὲ τὸν ὁδοιπόρο, στη συνέχεια «Ἀπογυρίζει τὸν τροχὸν καὶ βλέπει τὸν τριγύρου. / Προσέχει τὰ βασιμῖδια του, βλέπει τὰς ἱστορίας του» (στ. 268-269). Ὅταν πὰρ ὁ ἄνθρωπος φθάνει στοῦ «Χρόνου τὸ καστέλλιν», παρατηρεῖ μὲ προσοχὴ τὴν πόρτα του:

«Εἶχεν εἰς τὸ κοσμίδιν της ἐπάνω ἱστορισμένον:
τὴν Τύχην τοῦ νὰ κάθεται καὶ ἐπάνω της ὁ Χρόνος
νὰ στήκεται καὶ νὰ κρατῇ εἰς τὰς χεῖρας του βιβλίον,
καὶ κάτω εἰς τὰ ποδάρια του τροχὸς ἦτον γραμμένους,
νὰ ἔχῃ τριγύρου ὁ τροχὸς πρόσωπα ἱστορισμένα.
Καὶ ἄκω τί ἦτον τὸ ἔγραφεν ἀπέσω εἰς τὸ βιβλίον·
"Χρόνου τὸ κάστρον καὶ αὐτὸ δέσποιναν ἔχει Τύχην".
Καὶ κάτω εἰς τὰ ποδάρια της ἐκείτετον ὁκάποιος
ἄνθρωπος ἄγριος, σοβαρός, τὰ χέρια του δεμένα,
τὰ ῥιμῖα του νὰ βλέπουσι ἐπάνω πρὸς τὴν Τύχην.
Τὸ ὄνομάν του ἐγράφετο Ἐπώδυνος ἐπάνω.
Τριγύρου της ἐγράφασιν τῆς πόρτας τοῦτοι οἱ λόγοι·
"Τύχη καὶ Χρόνος καὶ Τροχὸς καὶ Ἐπώδυνος· τῆς Τύχης
ὁρᾷτέ τας τὰς τέσσαρας ταύτας τὰς ἱστορίας.
Τεχνολογήματα τῆς ἱστορίας μάθε.
Καὶ ὥσάν τὸν οὐ κατέτυχε τὸ τρόχωμα τοῦ Χρόνου
νὰ τὸν τζακίσῃ ὡς κλώσματα καὶ νὰ τὸν βασανίσῃν"» (στ. 423-439).

Καὶ φθάνει ὁ δυστυχὴς ἄνθρωπος μπρῶστα στὸν Χρόνο. Τότε γίνεται ὁ ἐξῆς διάλογος: «- "Εἰπέ τίς εἶσαι, ἄνθρωπε;" λέγει τὸν πάλε ὁ Χρόνος. / - "Ἀνθρωπος εἶμαι δυστυχής, τὸν ἔδειρεν ἡ Τύχη, / τὸν ὁ τροχὸς σου ἐδάμασεν ἀφ' ὅτου ἐγεννήθην"» (στ. 469-471). Ὡστόσο, παίρνει θάρρος, βλέποντας τὰ ὅσα γράφονται στὴν πόρτα τοῦ κάστρου τῆς Εὐτυχίας: «Εἶχεν ἡ πόρτα γράμματα γραμμένα τριγυρίαν: / "Ὅσους ἐκατεπύκρανεν ἡ Δυστυχουτυχία / ἐλᾷτε ἐμπῆτε σήμερον τῆς Εὐτυχίας τὴν πόρτα. / Ὅσους ἐκατεδάμασεν τὸ τρόχωμαν τοῦ χρόνου / ἐλᾷτε

εἰς τὴν ἀπλότητα ἐδῶ τῆς Εὐτυχίας, / χαρῆτε εἰς τὰ ἐπικράνθητε, ζήσετε ἐκ τὰ καλὰ τῆς» (στ. 663-668). Τέλος ὁ ποιητὴς προτρέπει τοὺς ἀναγνώστες:

«Ὅταν τρυγᾷτε τὸ δένδρον τῆς Εὐτυχοτυχίας,
ἐκ τὸν καρπὸν τοῦ δίδετε πάλιν τοῖς δυστυχοῦσιν,
νὰ τρώγουν καὶ νὰ μνησκούνται καὶ αὐτοὶ τὴν εὐτυχίαν.
Φοβᾶσθε καὶ τὰ κλώσματα τοῦ Χρόνου ὁποῦ εὐτυχεῖτε
νὰ μὴ εἰς τροχὸν καὶ γυρισμὸν καὶ ἐξανάκλωσμάν του
ἐμπέσητε καὶ ἴδῃτε τὸ τί αὐτοὶ παθαίνουν
οἱ δυστυχοῦντες» (στ. 737-743).

Ἀλλὰ καὶ στὴν *Ἱστορία Φιλαργυρίας* μετὰ τῆς περηφανίας (ΙΣΤ' αἰ.), ὁ Τζά-
νε Βεντράμος κάνει χρῆση τοῦ ἰδίου μοτίβου:

«Μὲ λογισμὸν ἐβάλθηκα 'ς τὴ ρόδα τούτῃ ἀπάνω
τ' ἀσύστατά τῆς ἔργατα νὰ σᾶς ἀναθιβάνω.
Ἡ ρόδα τύχης κράζεται, τὸν κόσμον ὅλον γυρίζει,
ἄνθρωπος δὲν εὐρίσκεται ποτὲ νὰ τὴν ὀρίξῃ.
'Τὶ ὅσοι μετ' αὐτῇ ἐπλούτησαν καὶ ὑψώθησαν περίσσω,
'κ τὸ βίος ἐξεπέσσασιν, κ' ὕστερα διακονῆσα.
Λοιπὸν, ἐσεῖς, ποῦ εὐρίσκεστε τὴν σήμερον 'ς τὰ πλούτῃ,
ὀρθώσετε τὸν νοῦν καλὰ, ἰδέτε τὴν ρόδα τούτῃ.
'Σ τοῦτο σᾶς δίδω θύμῃσιν, ὡς γιὰ παραγγελία,
βασιλεία ξεπέσσασιν ἂν τὴν φιλαργυρία» (στ. 1-10).

Καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα γράφει: «Λίγος καιρὸς ἀπέρασε, ἄρχισε νὰ γυρίξῃ / ἡ ρόδα μὲ τὸ ριζικὸ κ' ἡ τύχης ν' ἀφανίξῃ» (στ. 277-278), «Τοῦτο τὸ βιδὸς ἐχάθηκε ἐκ τὸ δικό μας σπίτι, / ξανάστροφα τὴ γύρισε τύχης τὴ ρόδα τούτῃ» (στ. 337-338), «Πέντε καράβια τοῦ 'σωσα, ὅλα σ' ἓνα καρᾶτο, / κ' εἰς μιὸ ἡ τύχῃ γύρισε τὴ ρόδα ἄνω-κάτω» (στ. 359-360), «Ἰδέτε τόση ἀνάπασι διὰ τὴν περηφανία, ἡ ρόδα πῶς τοὺς γύρισεν εἰς στενὴν πενία» (στ. 381-382).

Συχνὴ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ τροχοῦ καὶ στὰ ἔργα τῆς Κρητικῆς Λογοτεχνίας. Ὁ Μπεργαδῆς (ΙΕ' αἰ.), στὸν *Ἀπόκοπο*, παρατηρεῖ: χρόνος ὁ δωδεκάπλοκος ὡσὰν τροχὸς γυρίζει» (στ. 134), καὶ ὁ Μαρίνος Φαλιέρος (1395 ca-1474), στὴ *Ρίμα Παρηγορητικὴ*, ἀναφέρει: «καὶ ἀπὲν τῆς τύχης ὁ τροχὸς ἤρχισε νὰ σὲ γέρνῃ» (στ. 3). Ἀλλὰ καὶ ὁ Γεώργιος Χορτάτσης (μέσα ΙΣΤ' αἰ.), στὸ ἀριστούργημα τῆς Κρητικῆς Λογοτεχνίας, τὴν *Ἐρωφίλη*, τονίζει: «Ἀνὲν κ' οἱ καλορρίζικοι τὸν κύκλον ἐμποροῦσα / τοῦ ριζικοῦ, μὲ τὰ σκιοινὰ δεμένο νὰ κρατοῦσα, / γῇ ἀνὲν κ' ἡ τύχῃ σὰν τροχὸς δὲν ἤθελε γυρίζει, / κ' ἐκείνους, ἀπὸ καθοῦνται ψηλά, νὰ

μὴ γκρεμνίζῃ» (Α', 559-562). Ὡστόσο, τὸ σταμάτημα τῆς κίνησης τοῦ τροχοῦ εἶναι ἀδύνατο, παρότι καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο εὐχεται: «μὰ τὸ Θεὸ παρακαλῶ τὴν τύχην του νὰ ῥίση / τὸν κύκλο τῆς ξανάστροφας ποτὲ νὰ μὴ γυρίσῃ» (Α', 579-580). Πολλὲς εἶναι οἱ ἀναφορὲς ποὺ κάνει καὶ ὁ μέγιστος ἐκπρόσωπος τῆς Κρητικῆς Λογοτεχνίας, ὁ Βιτσέντζος Κορνάρος (ΙΖ' αἰ.), στὸ μνημειῶδες ἔργο του, τὸν Ἑρωτόκριτο. Οἱ ἀρχτικοὶ στίχοι τοῦ ἔργου προδιαθέτουν τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὴν ξεχωριστὴ θέση ποὺ κατέχει ὁ τροχὸς τῆς τύχης μέσα στὸ στιχοῦρηγμα: «Τοῦ κύκλου τὰ γυρίσματα, π' ἀνεβοκατεβαίνουν, / καὶ τοῦ τροχοῦ, π' ὥρες ψηλὰ κι ὥρες στὰ βάθη πηαίνουν / μὲ τοῦ καιροῦ τ' ἀλλάγματα, π' ἀναπαημὸ δὲν ἔχου, / μὰ 'ς τὸ καλὸ κ' εἰς τὸ κακὸ περιπατοῦν καὶ τρέχου» (Α', 1-4). Παραθέτουμε καὶ ἄλλα χωρία ποὺ ἐμφανίζεται τὸ ἴδιο μοτίβο: «Κι ἂν ἀγαπῶ, ἄς ἀγαπῶ· ὁ κύκλος σὰ γυρίσῃ, / κι ἡ μάννα μου τὸ συβαστῇ, κι ὁ κύρις μου τ' ὀρίσῃ, / ἄντρας μου νὰ 'ν ὁ Ρωτόκριτος, τότες κ' ἐγὼ νὰ κάμω» (Α', 1725-1727), «κι' ἄφες τὸν καιρὸ νὰ πορπατῇ, κι ὁ κύκλος μετἀλλάσσει» (Γ', 471), «Οὐδ' ὁ τροχὸς δὲν ἔχ' ἐξά, ὡς θέλει νὰ γυρίσῃ» (Γ', 909), «κι' ἄς πορπατῇ ἔτσ' ὁ καιρὸς, κι ὁ κύκλος θέλ' ἀλλάξει» (Γ', 1323), «γιατὶ κ' ὁ κύκλος τοῦ καιροῦ ἀνεβοκατεβαίνει» (Δ', 257). Ὁ Κορνάρος, μάλιστα, φθάνει στὸ σημεῖο νὰ καλοτυχίζει τοὺς φτωχοὺς, γιατί αὐτοὶ ἔχουν σκληραγωγηθεῖ καὶ δὲν φοβοῦνται τίς δυσκολίες τῆς ζωῆς. Προφανῶς ἡ ὅποια μεταστροφή τῆς τύχης μπορεῖ νὰ τοὺς φέρει στὸ πάνω μέρος τοῦ τροχοῦ: «ἂμ' ὅποιος σὲ φτωχεῖα πολλὴ ἀναθραφῇ, δὲ χρῆζει / τοῦ κύκλου τὰ στρατέματα, ὡς θέλει νὰ γυρίξῃ, / καὶ πάντ' ἀνέγνωις πορπατεῖ, κι ἂν τρώῃ κι ἂν κοιμᾶται, / τοῦ ριζικοῦ τὴν ὀργιτα ποτὲ δὲν τὴ φοβᾶται» (Δ', 617-620). Τέλος, στὸ ἔργο *Ζήνων* (ΙΖ' αἰ.), ἐπισημάνουμε τὰ τρία παρακάτω χωρία: «τῆς τύχης τὸν παντοτινὸ κύκλο τὸν καρφώνω» (Β', 98), «Σηκώνει ἡ τύχῃ τσ' ἄμαθους, τσ' ἄγνωστους, πάσα ψεύτη, / κι ὡσὰν τὴ μπάλα ὁ φρόνιμος σηκώνεται καὶ πέφτει» (Β', 127-128), «Τὸν κύκλο βλέπω ἐγύρισε ἡ τύχῃ ὡς ἐπεθύμου» (Ε', 191). Τὸ ἐκτενέστερο, ὡστόσο, χωρίο καὶ τὸ πιὸ περιγραφικὸ εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

«Ὡ τύχῃ, σύστασθ καμιά γιάντα δὲ μᾶς ἀξώνεις,
μὰ ὡς εἶσ' ἐστὶ ἀσύστατῃ κ' ἐμᾶς, ὡς θές, κομπώνεις!
Τὸ θρόνο σου στὸν ἄνεμο ἔχεις ποὺ διασκορπᾶται,
καὶ δὲν ἀφήνει ἀπάνω του τίποτας νὰ γροιαῖται·
στὴ ρόδα στέκεις κι ἄνεμος τὴ ρόδα σου φυσάει,
καὶ στανικῶς σου, ὅπου δὲ θές, ἐσένα ἐκεῖ πάει.
Μὰ ἡ ἀρετὴ κ' ἡ φρόνεψι μόνιες τως σὲ νικοῦσι,
καὶ κάτω εἰς τὰ πόδια τως σὲ βάνου καὶ πατοῦσι·
ἡ ἀρετὴ κ' ἡ φρόνεψι τὸν κύκλο σου καρφώνου·
τοῦ φρόνιμου νὰ ὀρίζει σε εἶναι δοσμένο μόνου» (Γ', 257-266).

Ἄς δοῦμε ὅμως πῶς τὸ μοτίβο αὐτὸ παραδίδεται καὶ στὴν ἰταλικὴ γραμμα-

τεία. Ὁ Anicius Manlius Torquatus Severinus Boethius [Boezio στὰ ἰταλικά, Βοήθιος στὰ ἐλληνικά] (480 ca-526), μὴ ἀπὸ τὶς πιδ ἐξέχουσες μορφές τοῦ ΣΤ' αἰ. μ.Χ., συγγραφέας φιλοσοφικῶν ἔργων ποὺ ἐπαιζαν σημαντικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς δυτικῆς σκέψης τοῦ Μεσαίωνα, μεταφραστὴς τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἄλλων Ἑλλήνων κλασικῶν, φωτισμένος θεολόγος, ὑπῆρξε ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος (ἀρχικὰ ὑπατος καὶ κατόπιν *magister officiorum*) στὴν αὐλὴ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Ὀστρογόθων Θεοδώριχου στὴ Ραβέννα. Ὡστόσο, ὁ Βοήθιος περιέπεσε σὲ δυσμένεια, γιὰτὶ συκοφαντήθηκε καὶ κατηγορήθηκε γιὰ ὑποπτες διασυνδέσεις μὲ τοὺς Βυζαντινοὺς, γιὰ ἐσχάτη προδοσία καὶ γιὰ ἄσκηση μαγείας. Δικάστηκε, φυλακίστηκε καὶ ἐκτελέστηκε τὸ 524 πιθανῶς στὴν Παβία, ὅπου καὶ ἐνταφιάστηκε στὸν ναὸ τοῦ Ἀγίου Πέτρου στὸ Ciel d'Oro. Ὅσο ἦταν φυλακισμένος ἔγραψε τὸ ἐπιστέγασμα τῶν φιλοσοφικῶν του στοχασμῶν, τὸ ὁποῖο καὶ τοῦ χάρισε τὴν ἀθανασία, τὸ *De consolazione philosophiae*. Τὸ ἔργο αὐτὸ περιεῖχε -ὅπως ἦταν φυσικὸ- καὶ σημεῖα ὅπου τονίζεται ἡ ἀστάθεια τῆς τύχης, δεδομένου ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Βοήθιος, ἀφοῦ γνώρισε ἀκραῖες στιγμὲς δόξας, καταλαμβάνοντας ὑψίστα ἀξιώματα (ἀντίστοιχα πρωθυπουργοῦ) στὸ κράτος τῶν Ὀστρογόθων καὶ ἀπολαμβάνοντας τεράστια φήμη ὡς στοχαστῆς καὶ φιλόσοφος, τελικὰ ὁδηγήθηκε στὴ φυλακὴ καὶ στὸν ἴδιο τὸν θάνατο. Ἔτσι ἐνοιῶσε πολὺ ἔντονα, ὅσο λίγοι ἄνθρωποι, τὶς ἀντιδιαμετρικὲς θέσεις τοῦ τροχοῦ τῆς τύχης. Γι' αὐτὸ δὲν παραξενεύομαστε ὅταν διαβάζουμε τὰ παρακάτω λόγια τοῦ φυλακισμένου Βοηθίου: «*Fortunae te regendum dedisti, dominae moribus oportet obtemperes. Tu vero volventis rotae impetum retinere conaris? At omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit. / I. α. Haec cum superba verterit vices dextra, / exaestuantis more fertur Euripi. / Dudum tremendos saeva proferit reges / humilemque victi subleuat fallax vultum. / Non illa miseros audit aut curat fletus / ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet. / Sic illa ludit, sic suas probat vires / magnumque suis monstrat ostentum, si quis / visatur una stratus ac felix hora*» (*De Consolatione Philosophiae*, Liber II, I). Καὶ πάλι στὸ ἴδιο ἔργο ἐπισημαίνουμε τὰ ἐξῆς λόγια, ὡς ἀπὸ προσώπου τῆς Τύχης ἐκφερόμενα: «*Haec nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe versamus, infima summis summa infimis mutare gaudemus. Ascende si placet, sed ea lege, ne uti cum ludicri mei ratio poscet, descendere iniuriam putes. An tu mores ignorabas meos?*» (*De Consolatione Philosophiae*, Liber II, II). Καὶ ἀφοῦ ἓνας κολοσσὸς τοῦ δυτικοῦ πνεύματος ἀναφέρθηκε τόσο ἐκτενῶς στὸ μοτίβο αὐτό, ἦταν ἐπόμενο νὰ συναντᾶμε τὸν τροχὸ τῆς τύχης σὲ πολλὰ ἔργα τῆς ἰταλικῆς γραμματείας τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῆς Ἀναγέννησης. Μάλιστα, ἡ χρῆση του ὡς λογοτεχνικοῦ συμβόλου φαίνεται ὅτι εἶχε διαδοθεῖ σὲ δόκιμηρῃ τῇ Δύσει. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε δυὸ ἀπὸ τὰ γνωστότερα *Carmina burana*, τὸ 16ο καὶ τὸ 17ο τῆς ἐκδοσης ποὺ ἐπιμελήθηκαν οἱ Alfons Hilka καὶ Otto Schumann,

στὰ ὁποῖα περιγράφεται ἡ ἀστάθεια τῆς τύχης καὶ τὸ γύρισμα τοῦ τροχοῦ τῆς.
Τὸ πρῶτο κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Fortune plango vulnera
stillantibus ocellis,
quod sua michi munera
subtrahit rebellis.
Verum est, quod legitur
fronte capillata
sed plerumque sequitur
occasio calvata.

In Fortune solio
sederam elatus,
prosperitatis vario
flore coronatus;
quicquid enim florui
felix et beatus,
nunc a summo corruui
gloria privatus.

Fortune rota volvitur:
descendo minoratus;
alter in altum tollitur;
nimis exaltatus
rex sedet in vertice -
caveat ruinam!
Nam sub axe legimus
Hecubam reginam».

Καὶ τὸ ἐπόμενο κείμενο:

«O Fortuna,
velut luna
statu variabilis,
semper crescis
aut decrescis;
vita detestabilis
nunc obdurat
et tunc curat

ludo mentis aciem,
 egestatem,
 potestatem
 dissolvit ut glaciem.

Sors immanis
 et inanis,
 rota tu volubilis,
 status malus,
 vana salus
 semper dissolubilis,
 †obumbratam
 et velatam
 michi quoque niteris;
 nunc per ludum
 dorsum nudum
 fero tui sceleris.

Sors salutis
 et virtutis
 michi nunc contraria
 est affectus
 et defectus
 semper in angaria.
 Hac in hora
 sine mora
 corde pulsum tangite;
 quod per sortem
 sternit fortem,
 mecum omnes plangite!».

Ἄς ἐπιστρέψουμε ὅμως σὲ αὐστηρὰ ἰταλικά πλαίσια, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἀπὸ τὶς ἀπαρχὲς δηλαδὴ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας. Μιὰ ἐκτενὴ περιγραφή τοῦ τροχοῦ τῆς τύχης μᾶς παρέχει ὁ Bonagiunta Orbicciani (1220 ca-1290 ca), στὸ στιχούργημα ποὺ ἀκολουθεῖ. Εἶναι προφανὲς ὁ ἠθικοδιδασκτικὸς χαρακτήρας τοῦ κειμένου, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς συμβουλεύει τοὺς ἀναγνῶστες νὰ μὴν χαίρονται καὶ νὰ μὴν ἐπαίρονται πέρα ἀπὸ τὰ ἐπιτρεπτὰ ὅρια, ὅταν βρίσκονται στὴν κορυφὴ τοῦ τροχοῦ, γιὰτὶ στὴ συνέχεια πρόκειται νὰ κατεβοῦν στὰ χαμηλά:

«Qual omo è su la rota per ventura
non si ralegri perché sia inalzato,
ché, quanto più si mostra chiara e pura,
alor si gira ed hallo disbasato.

E nullo prato ha sì frasca verdura,
che gli suoi fiori non cangino istato;
e questo sacco ch'avien per natura:
più grave cade chi più è montato.

No se dev'omo troppo ralegrare
di gran grandezza né tener ispene,
ché gli è gran doglia alegrassa fallire.

Anzi si deve molto umiliare,
non far soperchio perch'agia gran bene,
ché oga monte a valle dé' venire»
(*Rime*, Son. 4, 1-14).

Ο Ίδιος ποιητής γράφει και άλλο στιχούργημα, στο οποίο περιγράφει την αντίθετη κατάσταση, όταν δηλαδή ο άνθρωπος βρίσκεται στο κατώτερο σημείο του τροχού και επιθυμεί να ανεβεί στο ύψλότερο:

«Movo di basso e vogli'alto montare,
come l'angel, che va in alto volando;
stendo le braccia, sì voglio alto andare,
come la rota in su mi va portando.

Nell'alta sedia mi voglio posare
a tutta gente signoria menando;
nulla persona mel pò contradiare,
ché la ventura mi ven seguitando.

In cima della rota
.....
e a me data la sua signoria.

Ben aggia chi m'ha messo in tale stato,
ch'unque miglior non lo porì' avere,
ch'aggio tutto lo mondo in balia»
(*Rime*, Son. 16, 1-14).

Τὸ ἴδιο μοτίβο χρησιμοποιεῖται καὶ ἀπὸ ἕναν ἄλλο ποιητὴ τῆς Ἰδίας ἐποχῆς, τὸν Monte Andrea (ΙΓ' αἰ.): «Ancor di dire non fino, perché / la rota di Fortuna m'a congiunto / non mai esser digiunto / dal basso stato e periglioso punto: / d'ogni tempesta alargat' à la sogla!» (*Rime*, Canz. 9, 1-5). Καὶ συνεχίζει παρακάτω: «s'alcuno in dengnità maggior si vede, / ché rota di Ventura il pone al cimo» (*Rime*, Canz. 9, 35-36). Σὲ ἄλλο στιχοῦργημά του, ἀπευθυνόμενος στὴν ἀγαπημένη του, τῆς τονίζει ὅτι αὐτὴ μὲ τὸν ἔρωτά της τὸν ἀνέβασε στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ τροχοῦ: «Con umiltà merzé tanto chiamai / davanti voi, gentil criatura, / che pietate in voi trovai, / che meve in su la rota di Ventura / in tale altezza coronar degnaste, / per ch'io sovr' ongn' amante fui gioioso, / sì amorosa gioia mi donaste. / Or, de la rota, son nel tutto giòso: / mia vita è morte, se mi desdengnaste / ch'io non tornasse in loco sì amoroso!» (*Rime*, Son. 84, 7-16). Σύνδεση τοῦ συγκεκριμένου μοτίβου μὲ τὸν ἔρωτα κάνει καὶ ὁ Lapo Gianni (ΙΓ' αἰ.): «Eo laudo Amor di me a voi, amanti, / che m'ha sor tutti quanti - meritato, / 'n su la rota locato - veramente: / ché la ond' i' sole' aver tormenti e pianti / aggio sì bon' sembianti - d'ogni lato, / che salutato - son bonairemente, / grazi' e merzede a tal signor valente / che m'ha sì alteramente - sormontato / e sublimato - in su quel giro tondo, / che 'n esto mondo - non mi credo pare» (*Rime*, 2, 5-14). Ἡ μορφή τοῦ τροχοῦ ἀποδίδεται ἀπὸ ἄλλους ποιητὲς ὅχι μόνον στὸν κόσμο («mondo»), ἀλλὰ καὶ στὴν περιπέτεια («Ventura»), ἐνῶ ἡ τύχη («Fortuna») παρουσιάζεται ἄλλοτε νὰ ἀνεβάζει καὶ ἄλλοτε νὰ κατεβάζει τοὺς ἀνθρώπους. Ἐνδεικτικά, ἀναφέρουμε τὰ τρία παρακάτω χωρία. Συγκεκριμένα ὁ Chiaro Davanzati (ΙΓ' αἰ.) γράφει: «ché 'l mondo ad una rota ha simiglianza / che volge per usanza, / che 'l basso monta e l'alto cade giuso, / e per lung'uso - non ave mancanza: / e tal si sfata e crede esser confuso / che di gioia vene suso: / dunqua nullo si gitti in disperanza, / ché sempre avanza - chi d'essa fa scuso» (*Rime*, Canz. 61, 73-80). Ὁ Brunetto Latini (1220-1293) παρατηρεῖ: «Così ho posto cura / ch'amico di ventura / come rota si gira, / ch'ello pur guarda e mira / come Ventura corre: / e se mi vede porre / in glorioso stato, / servemi di buon stato; / ma se cado in angosce, / già non mi riconosce» (*Favolello*, 71-80). Ὁ Cecco Angiolieri (1260-1312) τονίζει: «Fortuna è quella che discende e monta, / ed a cui dona ed a cui tolle stato» (*Rime*, 103, 5-6).

Στὸ ἀποδιδόμενο στὸν Dante Alighieri (1265-1321) στιχοῦργημα *Il Fiore*, ὑπάρχουν τρία χωρία σχετικὰ μὲ τὸν τροχὸ τῆς τύχης: «Se Fortuna m' à tolto or mia ventura, / ella torna la rota tuttavia, / e quell'è quel che molto m'assicura» (*Il Fiore*, 38, 12-14), «Ch' i' ti farò più ricco che Ricchezza, / senza pregiar mai rota di Fortuna, / ch' ella ti possa mettere in distrezza» (*Il Fiore*, 41, 9-11), «Non ti maravigliar s' i' non son grasso, / Amico, né vermiglio com' i'

soglio, / ch'ogne contrario è presto a ciò ch'i' voglio, / così Fortuna m'ha condotto al basso» (*Il Fiore*, 48, 1-4). 'Αλλά καὶ στὸ σημαντικότερο ἔργο τοῦ μεγάλου Φλωρεντινοῦ, στὴν *Commedia*, χρησιμοποιεῖται δυὸ φορές τὸ ἴδιο μοτίβο: «con l'altre prime creature lieta / volge sua spera e beata si gode» (*Inferno* 7, 95-96), «Non è nuova a li orecchi miei tal arra: / però giri Fortuna la sua rota / come le piace, e 'l villan la sua marra» (*Inferno* 15, 94-96). Λυρικότερη εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ μᾶς χαρίζει ὁ Francesco Petrarca (1304-1374), ὅταν συνδέει τὸν τροχὸ μὲ τὸν Ἑρώτα: «Così vedess'io fiso / come Amor dolcemente gli governa, / sol un giorno da presso / senza volger già mai rota superna, / né pensare d'altrui né di me stesso, / e 'l batter gli occhi miei non fosse spesso» (*Canzoniere*, 73, 70-75).

Ἐνας ἄλλος ποιητὴς τῆς ἐποχῆς, ὁ Fazio degli Uberti (1307 ca-1367), χρησιμοποιεῖ ἀρκετὲς φορές τὸ μοτίβο τοῦ τροχοῦ, στὸ ἔργο του *Il Dittamondo*: «Così montava allor su per la rota, / come si va sul pin di rama in rama: / bontà de la famiglia divota» (Lib. 1, cap. 22, 16-18), «che a passo a passo era ita in fino adesso / in su la rota, come va l'uccello / di ramo in ramo su per l'arcipresso; / e tanto traslati di questo in quello, / che posta fui al sommo de la rota / per questo mio signor, di cui favello» (Lib. 2, cap. 4, 43-48), «Ma colei che ci dà speranza e tole / e che gira e governa la sua rota / non come piace a noi, ma ch'altrui vole, / la mia credenza ha fatto di ciò vota» (Lib. 2, cap. 12, 22-25), «E perché veggì e pensì quant'è tenera / questa rota, che l'uom monta e discende, / e che ogni suo ben tosto s'incenera, / qui vo' che ponghi il cuore e che m'intende» (Lib. 2, cap. 27, 76-79), «Questa ruota del mondo l'ha per uso, / cioè di far le gran cose cadere / e le minor talor di montar suso» (Lib. 3, cap. 19, 31-33).

Ὁ Giovanni Boccaccio (1313-1375) γνώριζε τὸ μοτίβο τοῦ τροχοῦ τῆς τύχης ἀπὸ τὸν Βοήθιο, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο χωρίο του: «Dalle quali finzioni è venuto che alcuni in forma d'una donna dipingono questo nome di Fortuna, e fasianle gli occhi e fannole volgere una ruota, sì come per Boezio, *De consolatione*, apare» (*Esposizioni sopra la Comedia*, Canto 7, Esposiz. litterale, 51). Ἐπίσης τὸ ἴδιο μοτίβο τὸ εἶχε συναντήσει καὶ στὸν Δάντη, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ εὐστοχα σχόλια ποὺ ἔκανε στὰ δυὸ προαναφερθέντα χωρία τῆς *Θείας Κωμωδίας* (*Inferno* 7, 95-96 καὶ 15, 94-96). Παραθέτουμε τὰ ἀντίστοιχα σχόλια τοῦ Boccaccio: «Con l'altre prime creature, cioè co' cieli e con le intelligenzie separate, *lieta Volge sua spera*, cioè la ruota, per la quale si descrivono le sue veloci circunvoluzioni delle sustanzie temporali» (*Esposizioni sopra la Comedia*, Canto 7, Esposiz. litterale, 54), καὶ «Però giri fortuna la sua ruota, cioè faccia il suo ufficio di permutare gli onori e gli stati»

(*Esposizioni sopra la Comedia*, Canto 15, 43). 'Ωστόσο, ὁ Boccaccio χρησιμοποiei τὸ σύμβολο τοῦ τροχοῦ καὶ σὲ λογοτεχνικό του κείμενο, στὸν *Filocolo*, γιὰ νὰ τονίσει τὴν αἰφνίδια μεταστροφή τῆς τύχης, τὴ ματαιότητα τῆς φιλαργυρίας καὶ τὶς δυσκολίες ποὺ συναντᾶνε οἱ ἐρωτευμένοι, ὅταν αὐτοὶ βρίσκονται στὸ κάτω μέρος τοῦ τροχοῦ: «Concede la fortuna con varii mutamenti i suoi beni, i quali più tosto sono da pigliare quando li dona, che volere affannare per dopo l'affanno averli. Ma se la sua ruota stesse ferma, infino che l'uomo avesse affannato, per non dovere più affannare, diciamo che si poria consentire di pigliare prima l'affanno: ma chi è certo che dopo il male non possa così seguire peggio, come il bene che s'aspetta?» (Libro 4, 66), «O avarizia, insaziabile fiera, divoratrice di tutte le cose, quanta è la tua forza! Tu sottilissima entratrice con disusate cure ne' mondani petti rompi le caste leggi. Tu con grosso velo cuopri il viso alla ragione. Tu rivolgi la ruota contra 'l taglio della giusta spada» (Libro 4, 106), «-O caro maestro, che fai, ché non ci aiuti? Non vedi tu come la nimica fortuna, voltasi sopra me e sopra la innocente Biancifiore, premendoci sotto la più infima parte della sua ruota ci ha conchi, che come puoi vedere, niuna parte di noi ha lasciata sana, e minacciaci peggio, se il tuo aiuto o quello degl'iddii non ci soccorre» (Libro 4, 136).

Καὶ ὁ Niccolò Machiavelli (1469-1527), στὸ ἔργο του *Istorie fiorentine*, κάνει λόγο γιὰ τὸν τροχὸ τῆς τύχης. Συγκεκριμένα, ὅταν ἀναφέρεται σὲ μία ἐξέγερση ἐργατῶν, γνωστὴ ὡς *tumulto dei ciompi* (1378), μᾶς ἐξιστορεῖ ἕνα περιστατικὸ μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν Φλωρεντινὸ ἄρχοντα Piero degli Albizzi, στὸν ὁποῖο κάποιος συμπολίτης του τοῦ ἔστειλε ἕνα κύπελλο μὲ ζαχαρωτὰ καὶ ἀνάμεσά τους ἕνα καρφί. Καὶ τὰ μὲν γλυκὰ θεωρήθηκε ὅτι συμβόλιζαν τὶς χαρὲς τῆς ζωῆς ποὺ ἀπολάμβανε ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ ἄρχοντας, ἐνῶ τὸ καρφί θὰ τοῦ χρειαζόταν γιὰ νὰ κάνει κάτι τὸ ἀκατόρθωτο: νὰ κάρφωνε τὸν τροχὸ τῆς τύχης, ὥστε νὰ ἀπέφευγε τὶς μελλοντικὲς μεταστροφές του. 'Ωστόσο, ἐπειδὴ αὐτὸ στὴν πραγματικότητα εἶναι ἀδύνατο, μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Piero degli Albizzi καταδικάστηκε καὶ ἐκτελέστηκε ἀπὸ τοὺς Φλωρεντινοὺς. Ἡ ἱστορία αὕτὴ πιστοποιεῖ ὅτι ὁ τροχὸς τῆς τύχης δὲν περιοριζόταν μέσα σὲ λογοτεχνικά ὅρια, ἀλλὰ εἶχε γίνει κτῆμα καὶ τῆς λαϊκῆς συνείδησης, ὅπως διαφαίνεται καὶ ἀπὸ σχετικὲς παροιμιώδεις ἐκφράσεις. Γράφει ὁ Machiavelli: «Né a Piero degli Albizzi giovò la grandezza della casa, né la antica riputazione sua, per essere stato più tempo sopra ogni altro cittadino onorato e temuto: donde che alcuno, o vero suo amico, per farlo più umano in tanta grandezza, o vero suo nimico, per minacciarlo con la volubilità della fortuna, facendo egli uno convito a molti cittadini, gli mandò uno nappo d'ariento pieno di confetti, e tra quelli nascosto un chiodo; il quale scoperto e veduto da tutti i convivanti, fu interpretato che gli era ricordato conficcasse la ruota, perché, avendolo la Fortuna

condotto nel colmo di quella, non poteva essere che, se la seguitava di fare il cerchio suo, che la non lo traesse in fondo: la quale interpretazione fu, prima dalla sua rovina, di poi dalla sua morte verificata» (*Istorie fiorentine*, Lib. 3, cap. 19).

Ὁ τροχὸς τῆς τύχης ἐμφανίζεται σὲ δυὸ ποιήματα μιᾶς ἄλλης ἐξέχουσας μορφῆς τῶν ἰταλικῶν γραμμάτων, τοῦ Ludovico Ariosto (1474-1533): «Volga Fortuna il perno / alla sua ruota in che i mortali aggira» (*Rime*, 5, 50-51), «così vostra alta intenzion onesta, / perché Fortuna la sua ruota volga, / com'a lei par, non può mutar sembianza» (*Rime*, 11, 12-14), καθὼς καὶ σὲ σατιρικό του στιχοῦργημα: «Questo monte è la ruota di Fortuna, / ne la cui cima il volgo ignaro pensa / ch'ogni quiete sia, né ve n'è alcuna» (*Satire*, 3, 229-231). Ἀλλὰ καὶ στὸ σημαντικότερο, συνθετότερο καὶ γνωστότερο ἔργο του, τὸν *Orlando furioso*, ὁ Ariosto πέντε φορὲς ἐπαναλαμβάνει τὸ μοτίβο τοῦ τροχοῦ: «Alcun non può saper da chi sia amato, / quando felice in su la ruota siede» (Canto 19, ὀκτάβα 1), «Vedete poi l'esercito, che sotto / la ruota di Fortuna era caduto» (Canto 33, ὀκτάβα 42), «Non pur di regni o di ricchezze parlo, / in che la ruota instabile lavora» (Canto 34, ὀκτάβα 74), «Quanto più su l'instabil ruota vedi / di Fortuna ire in alto il miser uomo, / tanto più tosto hai da vedergli i piedi / ove ora ha il capo, e far cadendo il tomo» (Canto 45, ὀκτάβα 1). Στὸ χωρίο αὐτό, μποροῦμε νὰ δοῦμε πῶς ἓνας ἀληθινὸς τεχνίτης τοῦ λόγου τονίζει τὴν τραγικότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς: ὅσο πιὸ ψηλὰ βλέπεις τὸν ἄθλιο ἄνθρωπο νὰ σηκώνεται στὸν ἀσταθὴ τροχὸ τῆς τύχης, τόσο πιὸ γρήγορα θὰ τὸν δεῖς νὰ ἔχει τὰ πόδια ἐκεῖ ποὺ εἶχε πρὶν τὸ κεφάλι. Καὶ παρακάτω συνεχίζει: «Si vede per gli essempii di che piene / sono l'antiche e le moderne istorie, / che 'l ben va dietro al male, e 'l male al bene, / e fin son l'un de l'altro e biasmi e glorie; / e che fidarsi a l'uom non si conviene / in suo tesoro, suo regno e sue vittorie, / né disperarsi per Fortuna avversa, / che sempre la sua ruota in giro versa» (Canto 45, ὀκτάβα 4).

Τὰ παραπάνω χωρία, τόσο τῶν Ἑλλήνων ὅσο καὶ τῶν Ἰταλῶν λογίων, ἀποδεικνύουν πόσο διαδεδομένο ὑπῆρξε τὸ συγκεκριμένο μοτίβο. Στὸ γεγονός αὐτὸ βοήθησε ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς πού, ὅσο καὶ νὰ τὴν εὐνοήσει ἡ νὰ τὴν κυνηγήσει ἡ τύχη, πάντα θὰ ἔχει κάποιες στιγμὲς ἀνάπαυλας στὸν πόνο ἢ θλιβερὰ διαλείμματα στὴ χαρά. Ἐξάλλου, καὶ ἡ βιολογικὴ πορεία τοῦ κάθε ἀνθρώπου ὁδηγεῖ σὲ παρόμοια συμπεράσματα, σύμφωνα μὲ τὴν ἡλικιακὴ του κατάσταση. Αὐτὲς τὶς ἀλήθειες τὶς γνώριζαν πολὺ καλὰ οἱ μεγάλοι δημιουργοὶ (ὡς προικισμένοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι) καὶ χρησιμοποίησαν τὸ τόσο εὐγλωττο σύμβολο τοῦ τροχοῦ. Ἀλλὰ μήπως καὶ τὰ ἴδια τὰ δημιουργήματά τους δὲν γνώρισαν

τὴν ἀκμὴ καὶ τὴν παρακμὴ μέσα στοὺς αἰῶνες, ἀποδεικνύοντας ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς ἔχει καθολικὴ ἐφαρμογὴ ὅχι μόνον στὴ ζωὴ ἀλλὰ καὶ στὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- Ἀριστοτέλης, *Φυσικὴ Ἀκρόασις*: Aristotelis, *Physica*, recognovit W. D. Ross, Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, Oxonii 1950.
- Ἀριστοτέλης, *Προβλήματα*: Aristotelis, *Opera omnia*, graece et latine, vol. IV, Parisiis 1878.
- Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπη*: *Patrologia Graeca*, τόμ. 37.
- Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Λόγοι*: *Patrologia Graeca*, τόμ. 35.
- Ἡρόδοτος: Herodoti, *Historia*, recognovit Carolus Hude, Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, Oxonii 1927.
- Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Huit Catéchèses Baptismales inédites*, Introduction, texte critique, traduction et notes de Antoine Wenger, Les éditions de Cerf, Paris ²1970, σσ. 254-255.
- Ἰωάννης Χρυσόστομος, *In Genesim Sermo*: *Patrologia Graeca*, τόμ. 54.
- Μανασσῆς, *Σύνομις Χρονική*: Constantini Manassis, *Breviarium Chronicum*, recensuit Odysseus Lampsidis, Corpus Fontium Historiae Byzantinae, vol. XXXVI/1, Series Atheniensis, Athenis 1996.
- Μεσομήδης: Ἐ. Πεζόπουλος, «Εὐριπίδης, Μεσομήδης καὶ Νόννος», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, τόμ. 16 (1940), σ. 315.
- Πλούταρχος, *Νομᾶς*: Plutarchi, *Vitae Parallelae*, recognoverunt Cl. Lindskog et K. Ziegler, vol. III, fasc. II, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Leipzig 1973.
- Πλούταρχος, *Παραμυθητικὸς πρὸς Ἀπολλώνιον*: Plutarchi Chaeronensis, *Scripta moralia*, graece et latine, tom. I, Parisiis 1868.
- Σοφοκλῆς, *Μενέλαος*: *Tragicorum Graecorum fragmenta selecta*, edidit J. Diggle, Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, Oxonii 1998.
- Ψευδοφωκυλίδης: Pseudo-Phocylide, *Sentences*, Texte établi, traduit et commenté par Pascale Derron, Société d'Édition "Les Belles Lettres", Paris 1986.
- Ἀλφάβητος κατανκτικός: Guilelmus Wagner, *Carmina Graeca Medii Aevi*, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae 1874.
- Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας: Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας, Νέα πλήρης ἐκδοσις μετ' εἰσαγωγῆς, Ὑποσημειώσεων καὶ Κριτικοῦ Ὑπομνήματος ὑπὸ Πέτρου Π. Καλονάρου, Ἀρχαῖος Ἐκδοτικὸς Οἶκος Δήμ. Δημητράκου Α.Ε., Ἀθήναι 1941, τόμ. Α'.
- [Βελισαριάδα] ([χ] = *Διήγησις ὥραιότητὸς τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς τοῦ λεγομένου Βελισαρίου*, [Α] = Ἐμμανουὴλ Γεωργηλᾶ Λιμενίτη, *Ἱστορικὴ Ἐξήγησις περὶ Βελισαρίου*, [ρ] = Ἡ ριμάδα τοῦ Βελισαρίου): *Ἱστορία τοῦ Βελισαρίου*, Κριτικὴ ἐκδοσις τῶν τεσσάρων διασκευῶν μετ' εἰσαγωγῆς, σχόλια καὶ γλωσσάριο W. F. Bakker — A. F. van Gemert, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1988.
- Βεντράμος, Τζάνε, *Ἱστορία Φιλαργυρίας μετὰ τῆς περφηανίας*: Γεωργίου Θ. Ζώρα, Τζάνε Βεντράμου, *Ἱστορία Φιλαργυρίας μετὰ τῆς περφηανίας* (ἄγνωστον στιχοῦργημα τοῦ

- ΙΣΤ' αἰῶνος), Σπουδαστήριο Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1956.
- Βίος Ἀλεξάνδρου: W. Wagner, *Trois poèmes grecs du moyen-âge inédits recueillis par-*, Berlin 1881.
- Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα: Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, παρὰ Γασπαρῶ τῷ Γεράρδῃ, Ἐνετίῃσι 1750 [=H Φυλλάδα τοῦ Μεγαλέξαντρου. Διήγησις Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, Ἐπιμέλεια Γιώργος Βελουδῆς, Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἐκδοτικὴ Ἑρμῆς, Ἀθῆνα 1977, σ. 67].
- Ζήνων: Ζήνων. Κρητοεπιτανσιακὴ τραγωδία (17ου αἰῶνα), Ἐπιμέλεια Στυλιανὸς Ἀλεξίου - Μάρθα Ἀποσκίτη, στιγμῆ, Ἀθῆνα 1991.
- Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος: Γεωργίου Θ. Ζώρα, Ἱστορία τοῦ Πτωχολέοντος (κατὰ ἀνέκδοτον παραλλαγὴν τοῦ νεαπολιτικοῦ κώδικος III A.a.9), Σπουδαστήριο Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1959.
- Καλλίμαχος καὶ Χρυσορρόη: Ἑμμανουὴλ Κριαρᾶ, Βυζαντινὰ Ἰστορικὰ Μυθιστορήματα, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 2, Ἀθῆναι 1959.
- Κορνάρος Βιτσέντζος, Ἐρωτόκριτος: Βιτσέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος, Ἐκδόσεις κριτικῆ ὑπὸ Στεφάνου Α. Ξανθοῦδιδου, Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Στυλ. Μ. Ἀλεξίου, Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1915.
- Λίβιστρος καὶ Ροδάμνη: W. Wagner, *Trois poèmes grecs du moyen-âge inédits recueillis par-*, Berlin 1881.
- Λόγος Παρηγορητικὸς περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας: Σπυρ. Π. Λάμπρου, «Λόγος Παρηγορητικὸς περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας κατὰ τὸν κώδικα τῆς Λειψίας», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τόμ. Γ' (1906), σσ. 402-432δ.
- Μπεργαδῆς, Ἀπόκοπος: Μπεργαδῆς, Ἀπόκοπος-Ἡ Βοσκοπούλα, Ἐπιμέλεια Στυλιανοῦ Ἀλεξίου, Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, Ἐκδοτικὴ Ἑρμῆς, Ἀθῆνα 1971.
- Περὶ Ξενιτείας: Ἰωάννου Καλτσουνάκι, Ἡ ἐξ Ἀθηναϊκοῦ κώδικος παραλλαγὴ τοῦ «Περὶ Ξενιτείας ποιήματος», Γραφεῖον Δημοσιευμάτων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἐν Ἀθῆναις 1930.
- Σπανέας: Γεωργίου Θ. Ζώρα, Βυζαντινὴ ποίησις, Βασικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 1, Ἀθῆναι 1956.
- Φαλιέρος Μαρίνος, Ρίμα Παρηγορητικῆ: W. F. Bakker - A. F. van Gemert, «The Ρίμα Παρηγορητικῆ of Marinos Phalieros. A critical edition with introduction, notes and index verborum», *Studia Byzantina et Neohellenica Neerlandica*, Leiden 1972, σσ. 74-195.
- Χορτάτης Γεώργιος, Ἐρωφίλη: Ἐρωφίλη. Τραγωδία Γεωργίου Χορτάτη (1600), Ἐκδομένη ἐκ τῶν ἀρίστων πηγῶν, μετ' Εἰσαγωγῆς καὶ Λεξιλογίου ὑπὸ Στέφ. Ξανθοῦδιδου, Text und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, Nr. 9, Athen 1928.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

- Boethius: Teresa Venuti De Dominicis, Boezio, *De Consolatione Philosophiae*, vol. II: Versione. Terza edizione accompagnata dal testo latino e da note, Tipografia Italo-Orientale "S. Nilo", Grottaferrata 1912.
- Carmina Burana, Mit Benutzung der Vorarbeiten Wilhelm Meyers, kritisch herausgege-

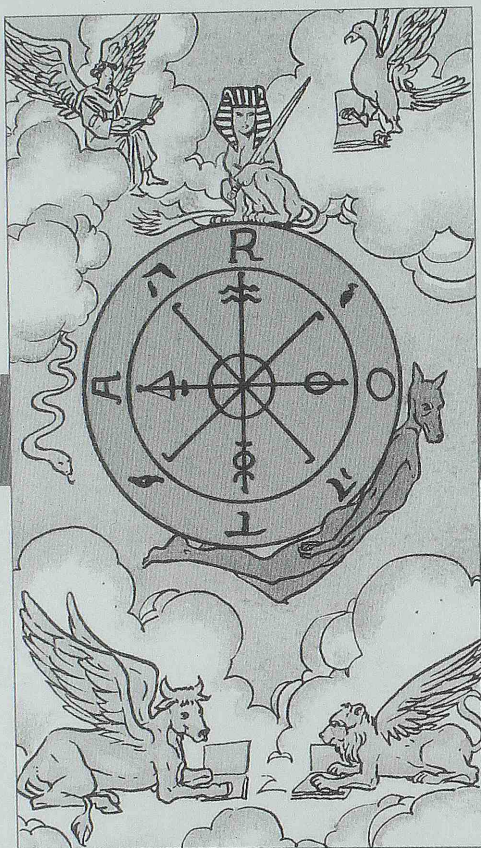
- ben von Alfons Hilka und Otto Schumann, I. Band: Text, I. Die moralisch-satirischen Dichtungen, Mit 5 Farbentafeln, Heidelberg 1930.
- Cicero, *In L. Calpurnium Pisonem*: M. Tulli Ciceronis, *Scripta quae mansuerunt omnia*, recognovit C. F. W. Mueller, partis II, vol. III, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Lipsiae 1910.
- Seneca, *Thyestes*: *Seneca in nine volumes*, Harvard University Press, 1968.
- Alighieri, Dante, *Il Fiore: Il Fiore e il Detto d'Amore attribuiti a Dante Alighieri*, a cura di G. Contini, Mondadori, Milano 1984.
- Alighieri, Dante, *Commedia*: Dante Alighieri, *La Commedia secondo l'antica vulgata*, a cura di G. Petrocchi, Casa Editrice Le Lettere, Firenze 1994.
- Angiolieri, Cecco, *Rime*: Cecco Angiolieri, *Le rime*, a cura di A. Lanza, Archivio Guido Izzi, Roma 1990.
- Ariosto, Ludovico, *Rime*: Ludovico Ariosto, *Opere minori*, a cura di C. Segre, Ricciardi, Milano-Napoli 1954.
- Ariosto, Ludovico, *Satire*: Ludovico Ariosto, *Opere minori*, a cura di C. Segre, Ricciardi, Milano-Napoli 1954.
- Ariosto, Ludovico, *Orlando furioso*: Ludovico Ariosto, *Orlando furioso*, a cura di L. Caretti, Einaudi, Torino 1966.
- Boccaccio, Giovanni, *Filocolo*: Giovanni Boccaccio, *Filocolo*, a cura di A. E. Quaglio, in *Tutte le opere*, vol. I, Mondadori, Milano 1967.
- Boccaccio, Giovanni, *Esposizioni sopra la Comedia di Dante*: Giovanni Boccaccio, *Esposizioni sopra la Comedia di Dante*, a cura di G. Padoan, in *Tutte le opere*, vol. VI, Mondadori, Milano 1965.
- Davanzati, Chiaro, *Rime*: Chiaro Davanzati, *Rime*, a cura di A. Menichetti, Commissione per i testi di lingua, Bologna 1964.
- Lapo Gianni, *Rime*: Lapo Gianni, *Rime*, in *Poeti del Dolce stil nuovo*, a cura di M. Marti, Le Monnier, Firenze 1969.
- Latini, Brunetto, *Favolello*: Brunetto Latini, *Favolello*, in *Poeti del Duecento*, a cura di G. Contini, vol. II, Ricciardi, Milano-Napoli 1960.
- Machiavelli, Niccolò, *Istorie fiorentine*: Niccolò Machiavelli, *Tutte le opere*, a cura di M. Martelli, Sansoni, Firenze 1971.
- Monte Andrea, *Rime*: Monte Andrea, *Rime*, a cura di F. F. Minetti, Accademia della Crusca, Firenze 1979.
- Orbicciani, Bonagiunta, *Rime*: Bonagiunta Orbicciani, in *Rimatori siculo-toscani del Dugento*, a cura di G. Zaccagnini e A. Parducci, Laterza, Bari 1915.
- Petrarca, Francesco, *Canzoniere*: Francesco Petrarca, *Canzoniere*, a cura di M. Santagata, Mondadori, Milano 1996.
- Uberti, Fazio degli, *Dittamondo*: Fazio degli Uberti, *Il Dittamondo e le Rime*, a cura di G. Corsi, Laterza, Bari 1952.

SUMMARY

THE WHEEL OF FORTUNE AS A SYMBOL
IN GREEK AND ITALIAN LITERATURE

This essay is about the use of the wheel of fortune as a literary symbol from Greek and Italian writers of the Middle Ages and Renaissance. In the beginning, there is a brief reference to the classical era, when ancient Greeks noticed the perpetual repetition of both natural phenomena and situations and considered that all human actions follow a circular course as well. So Sophocles, Herodotus, Aristotle, Plutarchus used the wheel of fortune or the wheel of life in their works. The same thing happened with Latin writers too, as Cicero and Seneca. Gregory of Nazianzus and John Chrysostomos followed. With such rich history the symbol of the wheel of fortune had a great spreading in works of both Greek medieval and Cretan literature. This symbol appears at the same time in the Italian literature. Starting from the 6th century with Boethius and going through Middle Ages we reach Renaissance. Among the Italian writers who used this symbol are Bonagiunta Orbicciani, Monte Andrea, Chiaro Davanzati, Dante Alighieri, Fazio degli Uberti, Giovanni Boccaccio, Ludovico Ariosto. The selected extracts in this essay prove how widespread this specific symbol was. This spreading was caused by the observation of the human life itself in which -regardless if fortune is in favor or against it- there are always some breaks of happiness or pain which means that life is a repetition of totally different situations. So different as the diametrically opposite points of a circle.

X

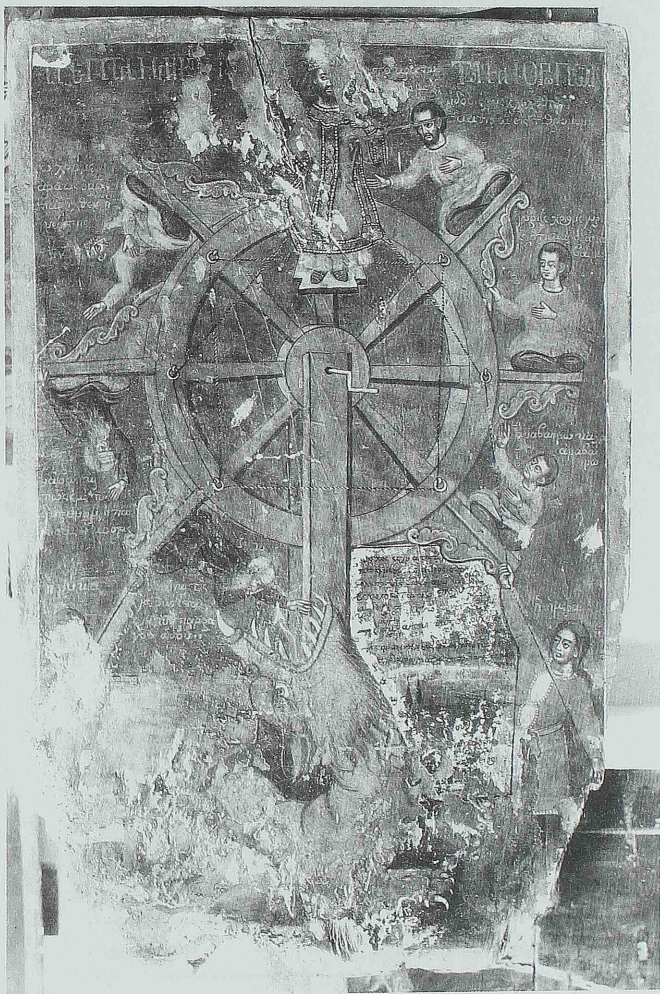

Ο Τροχός της Τύχης

The Wheel

Ο τροχός της τύχης, σέ ταρό του Roberto de Angelis, σχεδιασμένος με βάση τις περιγραφές του Arthur Waite (1857-1942), στο βιβλίο *The Pictorial Key to the Tarot*.

Ὁ τροχὸς τῆς ζωῆς, ὅπως ἀπεικονίζεται σὲ φορητὴ εἰκόνα (Βυζαντινὸ Μουσεῖο).

